

Türkiye’de Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) Programı’nın Değerlendirilmesi: Kastamonu İli Araştırması*

Özlem DELİKKAYA¹

Yener ATASEVEN²

Öz

Türkiye’nin kendi koşullarına uygun tarımsal çevre politikalarını geliştirmeyi amaçladığı uygulamalardan birisi 2006 yılında başlayan “Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) Programı”dır. Bu çalışma kapsamında “Oransal Örnekleme Yöntemi” ile belirlenen 81 üretici ile yüz yüze yapılan anketler sonucunda üreticilerin demografik özellikleri, araştırma alanında ÇATAK Programı kapsamında oluşan değişiklikler, ÇATAK desteğinden yararlanan üreticilerin sosyal, ekonomik ve çevre açısından öncelikleri ve ÇATAK programı doğrultusunda destek alan üreticilerin tarımsal üretim sürecinde benimsedikleri hedefler ve aynı zamanda üreticilerin tarımsal üretimde uygulama öncelikleri ile geleceğe ilişkin politika beklentileri ile ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu kapsamda verileri değerlendirmek amacıyla Basit Aritmetik Ortalama Yöntemi, % oran gibi tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Bunun yanında, ÇATAK Programı’nın getirdiği değişiklikleri, üreticilerin ÇATAK Programı’nı tanıma ve Program’dan memnun olma ve işletmelerde ÇATAK öncesi/sonrası uygulanan değişikliklerin neler olduğunu inceleyebilmek amacıyla Likert Ölçeği’nden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda üreticilerin ÇATAK destekleri ile birlikte verim ve kalite artışı sonucunda tarımsal gelirlerinde artış olduğu ve çevre dostu üretim tekniklerini ve tarımsal üretimde çevresel sürdürülebilirliğe fayda sağlayacak uygulamaları ÇATAK destekleri sonucunda daha fazla tercih ettikleri sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: ÇATAK uygulamaları, Tarımsal çevre politikaları, Tercih faktörleri, Kastamonu.

Evaluation of Environmental Based Agricultural Land Protection (ÇATAK) Program in Turkey: Kastamonu Province Research

Abstract

One of the practices in which Turkey aims to develop agro-environmental policies suitable for its own conditions is the “Environmentally Purpose Agricultural Land Protection (ÇATAK) Programme”, which started in 2006. As a result of the face-to-face surveys conducted with 81 producers using the “Proportional Sampling Method” within the scope of the study, the demographic characteristics of the producers, the changes in the scope of the ÇATAK Program in the research area, the social, economic and environmental priorities of the producers benefiting from the ÇATAK support, and the policies adopted by the producers receiving support in the agricultural production process in line with the ÇATAK program. Objectives as well as the application priorities of producers in agricultural production and future policy expectations were evaluated. In this context, descriptive statistics such as Simple Arithmetic Mean Method and % ratio were used to evaluate the data. Besides, changes brought by the ÇATAK program, Likert Scale was used in order to recognize and be satisfied with the ÇATAK Program of the producers and to examine what the changes were applied before/after the ÇATAK in the farms. As a result of the study, it was concluded that the producers preferred more environmentally friendly production techniques and practices that would benefit environmental sustainability in agricultural production as a result of ÇATAK supports, as a result of the increase in yield and quality, together with ÇATAK supports.

Keywords: ÇATAK practices, Agri-environmental policies, Preference factors, Kastamonu.

JEL:Q18, Q28, Q51, Q56

Geliş Tarihi (Received): 14.11.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 29.11.2019

¹ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, Kastamonu, Orcid: 0000-0003-0590-5493

² Sorumlu yazar (Corresponding author), Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, Ankara, yenerataseven@hotmail.com, Orcid: 0000-0002-9350-5512

*Bu çalışma “Türkiye’de Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) Uygulamalarının İncelenmesi: Kastamonu İli Araştırması” isimli Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Uzun yıllardır devam eden entansif tarımsal üretime yönelik uygulamalar verim açısından önemli artışlara yol açmıştır. Fakat tarımsal üretimde meydana gelen bu artışlar hem ekosistemi olumsuz etkilemiş hem de çeşitli çevre sorunlarına da neden olmuştur (Atış, 2006). Verimli tarım topraklarının amaç dışı faaliyetler için kullanımı çevrenin aşırı derecede atık yığına dönüşmesine ve özünü kaybetmesine sebep olmaktadır. İnsanın doğaya hükmetme isteğini tetikleyen ekonomik büyüme ve çıkar kaygısı çevrenin bozulmasına yol açmaktadır. Bu anlayış doğadaki tüm canlıların kendilerine özgü evrensel değerini tehlikeye sokmakta ve tarımsal faaliyetlerin sürdürülebilir olması açısından ise zıtlık oluşturmaktadır. Ekonomik çıkara dayalı bu yaklaşımın değişmemesi durumunda üretimin sektöre uğraması ve durma noktasına gelme ihtimali oldukça yüksektir. Bu durum doğal kaynaklara daha az zarar veren tarımsal üretim tekniklerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu amacın ekseninde oluşturulacak etkili tarım-çevre politikaları tarımın sürdürülebilirliği açısından büyük bir öneme sahiptir (Yalçınkaya vd., 2006).

Tarımsal üretimin en önemli girdileri olan su ve gübre kullanım düzeyi dikkate alındığında sektörün sürdürülebilirliğine yönelik politikaların oluşturulmasında su ve gübre kullanımını azaltacak, mevcut kaynakların kullanımının etkinliğini artıracak politikalar öncelikli olarak yer almak durumundadır. Ayrıca uygun toprak işleme teknikleri, çayır ve meraların korunması, erozyonun önlenmesi, zirai ilaçların doğru kullanımı ile çevre, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyen bir tarımsal üretimin yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Hasdemir, 2016).

Tarımsal çevreye yönelik malların ve hizmetlerin öneminin anlaşılması başta Avrupa Birliği olmak üzere tüm dünyada bu konuda politikaların ortaya çıkmasına ve kırsal kalkınma ve tarımsal çevre politikalarına ayrılan fonların artmasına neden olmuştur (Atış vd., 2017). Türkiye’de son yıllarda üreticilerin tarımsal uygulamaları yaparken araziye ve doğal kaynakları daha bilinçli bir şekilde kullanmaları ve verim kabiliyetlerini

kaybetmeden gelecek nesillere devretmeleri yönünde önemli çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan en önemlilerinden birisi de 2006 yılında başlatılan Çevre Amaçlı Tarım Arazilerinin Korunması (ÇATAK) Programı olup, bu kapsamda birçok ilde arazi ve doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilmesi için çeşitli önlemler alınmıştır (Bayraktar ve Boz, 2020).

Çalışma kapsamında ÇATAK Programı’ndan destek alan üreticiler ile yüz yüze yapılan görüşmeler sonucunda değerlendirmeler yapılmıştır. Uygulanan üretim tekniklerinin değişimi, üreticilerin ÇATAK Programı’nı tanıma düzeyleri ve tarımsal faaliyetlerde bu Program ile ortaya koydukları uygulama farklılıkları gibi vb. birçok konuda incelemeler yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında Program; üreticiler ve sahadaki uygulamalar açısından bilgiler vermesi bakımından konunun önemini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda çalışma alanında önceki yıllarda bu konu ile ilgili herhangi bir saha araştırmasının yapılmaması ÇATAK Programı’nın üreticiler açısından değerlendirilmesi bakımından da önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

ÇATAK Programı, erozyon ve olumsuz çevre etkilerine maruz kalan hassas bölgelerde, özellikle su ve toprak kalitesi ile doğal bitki örtüsünün korunması, erozyonun önlenmesi, arz fazlası tarım ürünlerinin üretiminden vazgeçilerek alternatif ürün ve üretim modellerinin uygulanması ile çevreye zarar veren tarımsal faaliyetlerin önlenmesi amacıyla hazırlanmıştır (Öz ve Boz, 2014).

Toprak ve suyun doğal yapısının korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir olması, tarımsal faaliyetlerin çevre üzerine olumsuz etkilerinin azaltılması ve erozyonun önlenmesine yönelik tarımsal alanların korunması amacıyla Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma (ÇATAK) Programı’nı Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine Dair 2005/9230 Nolu Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) 25.07.2005 tarihinde yürürlüğe girmiştir. ÇATAK uygulama alanlarında başvuruda bulunan üreticilere 3 yıl süre ile her yıl için ayrı ayrı destekleme ödemesi

yapılmıştır. Uygulamada 3 kategori belirlenmiştir. Bunlar: 1. Minimum toprak işlemeli tarım uygulamaları (anıza ekim): 45 TL/da; 2. Toprak ve su yapısının korunması ve erozyonun engellenmesi (setleme, canlı-cansız perdeleme, taş toplama, drenaj, çiftlik gübreleme, baklagiller): 60 TL/da; 3. Çevre dostu teknikler ve kültürel önlemler (uygun sulama teknikleri, çevreye duyarlı kont. ilaç-gübre, Organik Tarım/İyi Tarım Uygulamaları): 135 TL/da (TOB, 2021). Bunun sonucunda ÇATAK Programı Türkiye’de tarımsal üretim kapsamında yapılan faaliyetlerin çevre üzerindeki olumsuz etkilerinin en aza indirgenmesi yönünde yapılan çalışmalar bakımından önemli bir yere sahip olmuştur. Söz konusu BKK ile tarımsal faaliyetlerin uygulandığı hassas bölgelerdeki çevre bozukluğu ve aşırı kirlilik tehdidinde maruz kalan alanlardaki ekolojik dengenin yeniden kurulması ve sürdürülebilir olabilmesi için tarımsal üretim yapan üreticilerin desteklenmesine başlamıştır.

ÇATAK Programı’ndan destek alan üreticilere yönelik faaliyetler Tarım ve Orman Bakanlığı (TOB) tarafından koordine edilmiştir. ÇATAK uygulamalarının 2006-2008 yılları arasındaki mali kaynak ihtiyacı Dünya Bankası tarafından finanse edilen Tarım Reformu Uygulama Projesi’ndeki fon aracılığıyla karşılanmıştır. Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında pilot olarak uygulanmaya başlayan ÇATAK, süreç içerisinde sadece dış kaynaklarla yürütülen bir proje olmaktan çıkıp, tarımsal desteklemelerin önemli bir unsuru haline gelmiştir (Hasdemir ve Hasdemir, 2012). ÇATAK 2006-2008 yıllarında dış kaynaklar yoluyla 4 pilot ilde (Kırşehir, Isparta, Konya ve Kayseri) başlatılmış, Program’a 2009 yılı ile beraber iç kaynaklarla finanse edilerek devam edilmiştir. Sonraki yıllarda üreticilerin artan ilgisi ile birlikte Program’a her yıl yeni iller eklenmiş ve nihayetinde 2019 yılına geldiği zaman ise toplam il sayısı 58’e, üretici sayısı 188661 kişiye ve uygulama alanı ise 721443 ha alana yükselerek Türkiye genelinde geniş kapsamlı bir şekilde uygulanmıştır (TOB, 2021). Kastamonu Gıda, Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü de 2013 yılında ÇATAK Programı’na dahil olmak istemiş ve 23.05.2014 tarih 290008

sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 2014/6252 sayılı “Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı’nı Tercih Eden Üreticilerin Desteklenmesine İlişkin Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar” ile ÇATAK Programı’na dahil edilmiştir.

Bu çalışma ile üreticilerin ÇATAK Programı’nı tercih etmesini etkileyen faktörlerin incelenmesine çalışılmıştır. Ayrıca, üretici davranışları üzerine politika araçlarının etkisinin de ortaya konulması hedeflenmiştir. Böylece, Kastamonu ilinde ÇATAK Programı kapsamındaki üreticilerin tercihleri ve yaptıkları uygulamalar incelenmiş ve bu uygulamaların sonuçları sosyal, ekonomik ve çevre açısından değerlendirilmiştir. Bu çalışma aynı zamanda Program’ın uygulanmasında üretici tercihinin ne kadar etkili olduğunun ortaya konulması açısından da önem taşımaktadır.

Bunların yanında, Türkiye’de ve araştırma bölgesinde Program’ın üreticiler üzerindeki etkilerini araştıran çok fazla sayıda çalışma yapılmadığı söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmanın konusu itibari ile ve ayrıca bu konudaki çalışmalara katkı yapabilmesi açısından da önemli olduğu düşünülmektedir.

Ayrıca ÇATAK Programı destekleri kapsamında 2018 yılından itibaren yeni başvurular alınmadığı ve 2022’den itibaren de destekleme için bütçe ayrılmadığı için ÇATAK desteklerinin üreticiler açısından değerlendirilmesi güçleşeceği için bu çalışma bu alanda yapılmış ve yapılacak çalışmalar açısından da önem arz etmektedir.

MATERYAL VE YÖNTEM

Materyal

Bu araştırmanın ana materyalini, Kastamonu ilinde ÇATAK Programı desteğinden yararlanan üreticilerin %82.2’sinin bulunduğu Merkez, Bozkurt ve Taşköprü ilçelerindeki üreticiler ile 2019 yılında yüz yüze doldurulan anketlerden sağlanan veriler oluşturmaktadır. Aynı zamanda, TOB’dan alınan Türkiye’de ÇATAK desteklemelerine ilişkin bilgiler, Kastamonu İl Tarım ve Orman Müdürlüğü uygulamalarına ilişkin veriler ile konuyla ilgili yapılmış olan

araştırma, inceleme ve diğer bilimsel çalışmalar da bu çalışmada yararlanılan diğer kaynaklar olmuştur.

Yöntem

Örnekleme yöntemi ve büyüklüğü

Araştırmada Kastamonu’da bulunan Merkez, Bozkurt ve Taşköprü ilçelerinde ÇATAK Programı kapsamında desteklerden yararlanan üreticiler ana kitle olarak belirlenmiştir. Kastamonu İl Tarım ve Orman Müdürlüğü’nden elde edilen verilere göre 2014-2016 yılları arasında, 3 ilçede ÇATAK Programı kapsamında desteklerden yararlanan toplam 486 üretici popülasyon olarak kabul edilmiş ve araştırma kapsamındaki anket sayısı bu ilçelerdeki üretici sayıları baz alınarak hesaplanmıştır. (Tablo 1). Araştırma kapsamında seçilen üç ilçe Kastamonu’da toplam desteklenen alanın %94.2’sini, toplam üretici sayısının %82.2’sini ve destek miktarının %88.6’sını oluşturmaktadır. Bu bakımdan seçilen 3 ilçenin Kastamonu ilini temsil edebileceği düşünülmüştür. Örnek hacminin belirlenmesinde “Oransal Örnekleme Yöntemi” kullanılmış ve aşağıdaki formülden faydalanılmıştır (Arıkan, 2007):

$$n = \frac{N * p * (1 - p)}{(N - 1) * \sigma_p^2 + p * (1 - p)} \quad (1)$$

Eşitlikte;

N=Seçilen Köylerdeki Toplam Üretici Sayısı

N=Örnek hacmi

σ_p^2 =Oranın varyansı

p=Üreticilerin olası oranı (%50)

486 üretici popülasyon olarak kabul edilmiş ve hesaplamada en yüksek örnek hacmine ulaşılmak istendiğinden toplam üretici sayısı %95 güven aralığı %10 hata payı ile 81 olarak bulunmuştur. Böylece 81 anket bu ilçelere oransal olarak dağıtıldığında Bozkurt ilçesinde 44, Merkez ilçede 31 ve Taşköprü ilçesinde 6 anket yapılmıştır (Tablo 1). Araştırmanın amacına göre hazırlanmış olan anket formu üreticilerle yüz yüze yapılan görüşmeler neticesinde doldurulmuştur.

Tablo 1. Anket yapılan ilçeler ve anket sayısı

Anket yapılan ilçeler	Sayı	%
Bozkurt	44	54.32
Merkez	31	38.27
Taşköprü	6	7.41
Toplam	81	100.00

Araştırmada öncelikli olarak üreticilerin demografik özellikleri ve işletmelerin genel yapısal özellikleri hakkında bilgiler edinilmiştir. Bunun yanı sıra, araştırma kapsamında ÇATAK desteklemeleri öncesinde ve sonrasında tarımsal üretim faaliyetleri arasındaki farklılıklar, üreticilerin Program’dan memnun olma durumlarına, çevresel duyarlılığına ve desteklemelere yönelik politika seçimlerine ilişkin bilgiler de alınmış ve gerekli değerlendirmeler yapılarak yorumlanmıştır.

Verilerin analizi ve değerlendirilmesinde izlenen yöntem

Kastamonu iline bağlı üç ilçede yürütülen araştırma kapsamında yapılan anketlerden ortaya çıkan veriler SPSS istatistik veri programına girilerek düzenlenmiştir. Daha sonrasında aşağıda belirtilmiş olan yöntemlerle analiz edilmiş ve sonuçlar değerlendirilerek yorumlanmıştır. Araştırma kapsamında üreticilerin demografik özellikleri, araştırma alanındaki üreticilerin verdikleri cevaplara uygun olarak ÇATAK Programı kapsamında meydana gelen değişiklikleri değerlendirebilmek, ÇATAK desteğinden yararlanan üreticilerin sosyal, ekonomik ve çevre açısından önceliklerini tespit etmek ve Program doğrultusunda destek alan üreticilerin tarımsal üretim sürecindeki hedefleri ve aynı zamanda üreticilerin tarımsal üretimde uygulama öncelikleri ile geleceğe ilişkin politika beklentilerini belirlemek gibi amaçlar doğrultusunda Basit Aritmetik Ortalama Yöntemi’nden yararlanılmıştır.

Aynı zamanda; ÇATAK Programı’nın getirdiği değişiklikleri üreticiler açısından değerlendirmek amacıyla 5’li Likert Ölçeği kullanılmıştır. 5’li Likert Ölçeği dereceleme biçimi davranışların sergilenme sıklığını ölçmeye yönelik olarak “(5) Her Zaman, (4) Sık Sık, (3) Bazen, (2) Nadiren ve (1) Hiçbir Zaman” şeklinde sıralanmıştır.

Üreticilerin ÇATAK Programı'nı tanıma ve memnun olma konusunda nasıl bir tutuma sahip olduğunu belirlemek amacıyla yine 5'li Likert Ölçeği 1:Hiç katılmıyorum 2:Biraz katılıyorum 3:Orta derecede katılıyorum 4:Büyük ölçüde katılıyorum 5:Kesinlikle katılıyorum ve 1:Hiç memnun değil, 2:Biraz memnun, 3:Orta derecede memnun, 4:Oldukça memnun, 5:Kesinlikle çok memnun şeklinde sıralama yapılmıştır. Aynı zamanda tarım işletmelerinde ÇATAK öncesi/sonrası uygulanan değişikliklerin neler olduğunu görebilmek amacıyla 3'lü Likert Ölçeği kullanılmış ve değişiklikleri belirlemek amacıyla "1:Azaldı, 2:Değişmedi, 3:Arttı" şeklinde sıralama yapılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Araştırma kapsamında üreticilerle ilgili genel bir değerlendirme yapıldığında 2. kategori desteklerinden faydalanan üreticilerin genel kitlenin %38.27'sini oluşturduğu görülmektedir. Destek ödemelerini 3. kategoriden alan üreticiler ise genel kitlenin %61.73'ünü oluşturmuştur. Üreticiler tarımsal faaliyetler açısından uygulama çeşitliliği olan 2. ve 3. kategori desteklerini daha çok tercih etmişler ve bu kategorilerdeki tarımsal uygulamaların ürün kalitesi ve verim üzerinde daha fazla katkı sağlayacaklarını düşünmüşlerdir. Aynı zamanda 3. kategori kapsamındaki destek tutarının diğer kategorilere göre daha yüksek olması da üreticilerin bu kategoriye yönelmelerinde etkili olmuştur.

Üreticilerin Demografik Özellikleri

Araştırma kapsamında üreticilerin yaş ortalaması 52 olarak bulunmuş ve üreticiler arasında en genç bireyin 30, en yaşlı bireyin ise 80 yaşında olduğu tespit edilmiştir. Türkten vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada üreticilerin yaş ortalaması 51; Olhan vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada 45,8 olarak; bunun yanında Türkiye'de kırsal alanda yaşayanların yaş ortalaması ise (Anonim, 2020) 54 olarak bulunmuştur. Araştırma bölgesindeki yaş ortalamasının Türkiye ortalamasına yakın olduğu söylenebilir. Üreticilerin yaş ortalamalarının yüksek olması kıymetli olan tarımsal üretim bilgilerinin ve deneyimlerinin aslında tehlikede olduğunu

göstermektedir. Genç nüfusun daha çok tarım dışı sektörlerde istihdam araması da kırsal alanlarda yaş ortalamasının yükselmesine neden olmuştur.

Tarımsal üretimde yer alan üreticilerin çoğunluğunun orta yaş aralığında yoğunlaşması tarımsal tecrübenin yüksek olması şeklinde de yorumlanabilir. Fakat 30 yaş altı üreticilerin araştırma bölgesinde azlığı da genç üretici sayısının azlığına işaret etmekte ve genç nüfusun tarımsal üretimde yeterli düzeyde yer almadığını göstermektedir. Aynı zamanda bu çalışma ile aile içerisinde tarımda çalışan kişi sayısının 2 olduğu ve hane halkının ortalama olarak 4 kişiden oluştuğu belirlenmiştir. Bu durum da araştırma alanında küçük aile işletmelerinin yoğunlukta olduğunu göstermektedir. Nitekim Olhan vd. (2010) tarafından yapılan çalışmada da ortalama hane büyüklüğü 4.4 olarak bulunmuştur.

Türkiye genelinde 12 yıllık zorunlu eğitime rağmen eğitim süresi ortalaması 2020 yılı itibariyle 9 yıl olmuştur. Kırsal alanda toplam yetişkin nüfusun yarıya yakını ilkokul mezundur. Kentsel alanda ise nüfusun çoğu lise veya dengi okul ya da üniversite mezundur. Genel olarak bakıldığında kırsal kesimde eğitim göstergeleri Türkiye ortalamasının altındadır. Türkiye'de bulunan toplam okuryazar olmayan nüfusun %40'ı kırsal alanda bulunmaktadır (Kocakurt, 2016). Araştırma bölgesinde üreticilerin eğitim ortalaması 5 yıl olarak bulunmuş ve üreticilerin genel olarak ilkokul mezunu oldukları belirlenmiştir. Bu çalışma sonuçları incelendiğinde üreticilerin eğitim sürelerinin 5-15 yıl arasında değiştiği ve aynı zamanda üreticilerin %61.72'sinin ilkokuldan sonra eğitim hayatlarını sonlandırdıkları görülmektedir. Türkten vd. (2014) tarafından yapılan çalışmada da üreticilerin ortalama 6 yıl eğitim gördükleri belirlenmiştir. Araştırma verileri ve Türkiye ortalaması karşılaştırıldığında eğitim süresi açısından araştırma bölgesi Türkiye ortalamasının altında yer almaktadır. Bu durumda bölgede yer alan eğitim koşullarının eksik olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin %63'ünün tarım dışı gelire sahip olduğu, %37'sinin ise gelirlerini sadece tarımdan

sağladıkları belirlenmiştir. Tarım dışı gelire sahip olan üreticilerin hem tarımsal üretime gerek kendi işletmelerinde gerekse başka işletmelerde kiracı-ortakçı olarak devam ettikleri hem de farklı iş kollarında (esnaf, memur, işçi vb.) yer aldıklarını ve gelir sahibi olduklarını söylemek mümkündür. Aynı zamanda tarım dışı gelire sahip olmayan üreticiler kendi işletmelerinde ya da başka işletmelerde kiracı-ortakçı olarak tarımsal faaliyete devam ederken tarım dışı iş kollarından da herhangi bir gelire sahip değildirler.

İşletmelerin Genel Yapısı Hakkında Bilgiler

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin işledikleri ortalama arazi genişliği 180.25 da olarak hesaplanmıştır. İşlenen arazi genişliği minimum 5 da, maksimum ise 2400 da olarak belirlenmiştir. İşletmelerin %32.09 gibi önemli bir kısmı 50 da ve fazlası arazi genişliğinde tarımsal üretim faaliyetlerine devam etmektedir. Bunun yanı sıra, ortalama parsel sayısı yaklaşık 5 olarak hesaplanmıştır. Üreticilerin ÇATAK desteklerinden faydalanabilmek için başvurdukları ortalama alan 27.45 da ve yapılan ödemeler sonucunda destek aldıkları alan ise 25.50 da olmuştur. Bu durum da üreticilerin neredeyse başvurdukları alan kadar desteklerden faydalanabildiklerini, desteklerin üreticilerin

talebine göre cevap bulduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Üreticilere, ÇATAK Programı desteklerinin sonunda işletmelerdeki tarımsal ürünlerdeki verim ve kalite artışı, toprak işleme gibi konularda bazı değişikliklerin meydana gelip gelmediği sorulmuştur (Tablo 2). Ayrıca; araştırma kapsamında yer alan üreticilere tarımsal üretimi gerçekleştirmek için hangi alet makinelere ihtiyaç duydukları sorulmuş ve ÇATAK destekleri ile birlikte destekleme uygulamalarını yaparken farklı alet makinelere ihtiyaç duyup duymadıkları incelenmiştir. Bu kapsamda araştırma bulgularını değerlendirirken 3'lü Likert Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Buna göre üreticilere yöneltilen sorular neticesinde 1:Azaldı, 2:Değişmedi, 3:Arttı olarak verilen cevapların aritmetik ortalamaları alınmış ve ankete katılan toplam üretici sayısı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda çıkan sonuçlarda 1'e yakınlık ve 3'e yakınlık kapsamında azalan ve artan değişiklikler değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında yer alan üreticiler ÇATAK Programı desteklerinden faydalanmaya başladıktan sonra hayvan varlıkları, arazi genişlikleri ile alet-ekipman sayılarında herhangi bir değişiklik meydana gelmediğini ifade etmişlerdir.

Tablo 2. İşletmelerde ÇATAK destekleri ile meydana gelen değişiklikler

Değişiklikler	Ortalama	ÇATAK Sonrası
		Genel Değerlendirme
ÇATAK destekleri ile birlikte alet-makine sayınızda artış meydana geldi mi?	2.21	Değişmedi
ÇATAK destekleri nedeniyle arazi genişliğinizde değişiklik oldu mu?	2.05	Değişmedi
ÇATAK destekleri nedeniyle hayvan varlığınızda değişiklik oldu mu?	2.01	Değişmedi
ÇATAK destekleri nedeniyle tarımsal gelirinizde artış oldu mu?	3.66	Arttı
ÇATAK destekleri nedeniyle verim ve kalite artışı oldu mu?	3.77	Arttı

Üreticilere aynı zamanda ÇATAK destekleri kapsamında tarımsal gelir, verim ve kalite artışları olup olmadığı sorulmuş ve ÇATAK Programı ile tarımsal gelirlerinde artış oluştuğu belirlenmiştir. Üreticilerin ÇATAK Programı ile birlikte çevre dostu tarım teknikleri uygulamaları ile tarımsal gelir artışları arasında doğru orantılı bir artış sözü konusu olmuştur. Ayrıca ÇATAK destekleri ile birlikte üreticiler tarafından uygulanan doğru toprak işleme, kimyasal ilaçlama ve gübreleme ile

etkin sulama teknikleri de kalite ve verim artışına zemin hazırlamıştır denilebilir.

İşletmelerde ÇATAK Programı Kapsamında Meydana Gelen Değişiklikler

Araştırma kapsamında üreticilere, işletmelerindeki tarımsal faaliyetlerdeki uygulamalarında ÇATAK öncesine ve sonrasına göre bir değişiklik olup olmadığı, toprak işleme ile ilgili yöntemlerin ÇATAK destekleri ile farklılık

gösterip göstermediği ile ilgili çeşitli sorular sorulmuştur. 2. ve 3. kategoride yer alan uygulamalar üreticilerin tarımsal faaliyetlerindeki üretim uygulamalarına şekil vermiş ve bazı değişiklikler yaratmıştır. Bu kapsamda, araştırma bulgularını değerlendirirken 5'li Likert Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Buna göre üreticilere yöneltilen sorular neticesinde 1: Hiçbir Zaman, 2: Nadiren, 3: Bazen, 4: Sık Sık, 5: Her Zaman ve 1: Hiç katılmıyorum 2: Biraz katılıyorum 3: Orta derecede katılıyorum 4: Büyük ölçüde katılıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum olarak verilen cevapların aritmetik ortalamaları alınmış ve ankete katılan toplam üretici sayısı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda çıkan sonuçlarda 1'e yakınlık ve 5'e yakınlık kapsamında meydana gelen değişiklikler değerlendirilmiştir.

Araştırma sonucunda tarımsal üretimde meydana gelen faaliyet değişiklikleri Tablo 3'te verilmiştir. Araştırma bulgularına göre Tablo 3 incelendiği zaman ÇATAK kapsamında desteklerden faydalanan üreticilerin tarımsal üretim tekniklerinde değişimleri görmek mümkündür. Bu sonuçlara göre ÇATAK öncesinde ve sonrasında artış gösteren drenaj, jips uygulaması, malçlama, yeşil gübre uygulaması 2. kategori kapsamında uygulanmaktadır. Üreticiler 2. kategori kapsamında yer alan bu uygulama teknikleri sayesinde tarım arazilerinde toprak yapısının kalitesini koruma konusunda uygun üretim tekniklerini kullanmışlardır. Yapılan uygulamalar ÇATAK destekleri kapsamında artış göstermiş ve bunun sonucunda toprak verimliliği ile ürün kalitesinde pozitif yönlü etkiler meydana gelmiştir. Bu etkiler neticesinde kimyasal gübre kullanımının azaldığı söylenebilir. Nitekim, üreticiler mecbur kaldıkları durumlarda kimyasal gübre kullandıklarını ifade etmişlerdir. Buna ek olarak üreticilerin işletmelerinde yoğun bir şekilde uyguladıkları salma ve karıkla sulama yöntemleri ÇATAK destekleri kapsamında 2. kategori uygulamaları sonucunda azalma göstermiştir. Salma ve karıkla sulama yöntemlerinin bilinçsiz bir şekilde tarım arazilerinde uygulanması hem ürün verimliliği hem de ürün kalitesi açısından

olumsuz etkiye sahiptir. Aynı zamanda kıt durumda olan su kaynaklarının bilinçsiz bir şekilde tarım arazilerinde kullanılması su israfını arttırmakta ve sulama maliyetlerinin de artarak üreticiye ek maliyet olarak eklenmesine sebep olmaktadır. Bu nedenle, Tablo 3'te görüldüğü gibi salma ve karıkla sulamada ÇATAK destekleri kapsamında azalma meydana gelirken 3. kategori destekleri kapsamında damla ve yağmurlama sulama uygulamalarında da artış meydana gelmiştir. Buradan hareketle ÇATAK kapsamında verilen desteklerin su kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanımı konusunda olumlu yönde bir etki yarattığını söylemek mümkündür(1.00-1.99: Hiçbir Zaman, 2.00-2.99: Nadiren, 3.00-3.99: Bazen, 4.00-4.99: Sık Sık, 5.00-5.99: Her Zaman).

ÇATAK destekleri kapsamında üreticilerin tarımsal faaliyetlerinde meydana gelen dikkate değer değişimlerden birisi de organik tarım ve İyi Tarım Uygulamaları'ndaki artışlar olmuştur. 3. kategori kapsamında yer alan bu uygulamalar sayesinde üreticiler tarım arazilerinde çevre dostu tarım tekniklerini uygulamışlar ve bu sayede hem çevrenin korunmasına katkı sağlamışlar hem de kalite ve verim artışını tarım-çevre uyumu ekseninde gerçekleştirme imkanı bulmuşlardır. Araştırma bölgesinde hali hazırda uygulanan organik tarım ve İyi Tarım Uygulamaları ÇATAK destekleri kapsamında üreticiler tarafından daha da iyi tanınmış ve buna yönelik uygulamaların artmasını mümkün kılmıştır. Çevre dostu tarım tekniklerinin kullanımı ile birlikte tarımsal üretimde son yıllarda temel olarak verim artışını dikkate alarak artan kimyasal ilaç kullanımında Tablo 3'te de görüldüğü gibi ÇATAK destekleri ile birlikte kontrollü ilaç ve gübre kullanımı konusundaki olumlu uygulamalar neticesinde azalmalar oluşmuştur.

ÇATAK destekleri kapsamında tarımsal üretim tekniklerinde meydana gelen değişimlerin yanı sıra çevre bilinci ve ekonomik açıdan oluşan değişimler hakkında üreticilere sorular yöneltilmiştir. Üreticiler ÇATAK kapsamında uyguladıkları tarım teknikleri sonucunda çevre bilinçlerinin arttığına büyük ölçüde katılmışlardır. Verilen destekler kapsamında üreticilerin

uyguladıkları tarımsal üretim tekniklerinin toprak ve su kaynaklarının sürdürülebilir bir şekilde kullanımına zemin hazırladığından söz konusu çevre bilincinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Tablo 4'te görüldüğü gibi üreticiler ÇATAK destekleri sonucunda verim artışı elde ettiklerine büyük oranda katılmışlardır. Üreticilerin uyguladıkları doğru tarımsal uygulamalar ve yeterli sulama sayesinde ÇATAK destekleri

doğrudan verim artışına zemin hazırlamıştır. Buna karşılık ÇATAK destekleri kapsamında uygulanan tarım tekniklerinin pazarlama konusunda etkisi olduğu görüşüne üreticiler düşük derecede katılmışlardır. ÇATAK desteklerinin kategoriler bazında yer alan uygulamalarına bakıldığında da pazarlama kolaylıkları ya da pazarlama konusunda teşvik edici bir destekleme aracı olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 3. ÇATAK Programı ile tarımsal üretim tekniklerinde meydana gelen değişiklikler

Tarımsal Üretim Teknikleri	ÇATAK Öncesi Ortalama	ÇATAK Sonrası Ortalama	ÇATAK Sonrası Genel Değerlendirmeler
Drenaj, jips uygulaması, malçlama, yeşil gübre uygulaması	2.21	3.53	Bazen
Salma sulama ve karıkla sulama	2.72	1.95	Hiçbir zaman
Damla ve yağmurlama sulama	2.42	3.68	Bazen
İyi Tarım Uygulamaları	2.17	2.82	Nadiren
Organik Tarım	2.05	2.63	Nadiren
Kontrollü ilaç ve gübre kullanımı	2.87	4.02	Sık sık

Tablo 4. ÇATAK Programı'nın meydana getirdiği değişimler

Değişiklikler	Ortalama	ÇATAK Sonrası Genel Değerlendirmeler
ÇATAK Programı kapsamında yaptığım uygulamalar sonucunda çevre bilincim arttı.	4.11	Büyük ölçüde katılıyorum
ÇATAK Programı ile uyguladığım teknikler sonucunda verim artışı ile birlikte pazarlama konusunda avantaj elde ettim.	2.21	Biraz katılıyorum
ÇATAK Programı ile birim alanda verim artışı elde ediyorum.	4.30	Büyük ölçüde katılıyorum
ÇATAK uygulamasına devam etmeyi düşünüyorum.	4.34	Büyük ölçüde katılıyorum

(1.00-1.99: Hiç katılmıyorum; 2.00-2.99: Biraz katılıyorum; 3.00-3.99: Orta derecede katılıyorum; 4.00-4.99: Büyük ölçüde katılıyorum; 5.00-5.99: Kesinlikle katılıyorum)

Üreticiler ÇATAK kapsamında verilen destekler ile hem tarım arazilerinin sürdürülebilir bir şekilde kullanımına yönelik tarım teknikleri imkanlarını bulmuş hem de verim ve kalite artışı elde ederek gelir artışı konusunda pozitif yönde etkiler elde etmişlerdir.

Üreticiler ÇATAK destekleri ile birlikte tarımsal üretimde uygulanan yanlış gübreleme, aşırı kimyasal ilaçlama ve dengesiz su kullanımı gibi çevreye zarar veren yanlış üretim tekniklerinden uzaklaşarak kategoriler bazında yer alan uygulamaları daha etkin bir şekilde kullanmışlardır. Bunun sonucunda tarım arazilerinde meydana gelen iyileşmeler ve tarımsal üretimin çevre ile uyumlu sürdürülebilir

bir şekilde uygulanabilir olması üreticilerin ÇATAK kapsamındaki uygulamalara devam etme istekliliklerini ortaya koymuştur.

Üreticilerin ÇATAK Programı'nı Tanıma ve Memnun Olma Durumu

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin ÇATAK Programı'nı tanıma ve memnun olma konusunda nasıl bir tutuma sahip olduğunu belirlemek amacıyla üreticilere Programla ilgili bazı açıklamalar yöneltilmiş ve bunlara katılım dereceleri ve memnuniyet durumları belirlenerek değerlendirilmeler yapılmıştır. Bu kapsamda; araştırma bulgularını değerlendirirken 5'li Likert Ölçeği'nden faydalanılmıştır. Buna göre üreticilere yöneltilen sorular neticesinde 1:Hiç

katılmıyorum 2: Biraz katılıyorum 3: Orta derecede katılıyorum 4: Büyük ölçüde katılıyorum 5: Kesinlikle katılıyorum ve 1: Hiç memnun değil, 2: Biraz memnun, 3: Orta derecede memnun, 4: Oldukça memnun, 5: Kesinlikle çok memnun olarak verilen cevapların aritmetik ortalamaları alınmış ve ankete katılan toplam üretici sayısı üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır. Verilen cevaplar doğrultusunda çıkan sonuçlarda 1'e yakınlık ve 5'e yakınlık kapsamında azalan ve artan değişiklikler değerlendirilmiştir. Verilen cevaplar kapsamında üreticiler ÇATAK Programı'nın çevreyi korumaya yönelik bir uygulama olduğuna büyük ölçüde katılmışlardır (Tablo 5). Üreticilerin desteklemeler kapsamında yaptıkları uygulamalar ile çevreyi ve toprağı korumaya yönelik faaliyetler yaptıklarının

farkında olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda üreticiler Program'ın ekonomik seviyelerini yükseltmeye ve üreticiyi desteklemeye dönük olduğuna da büyük oranda katılmışlardır. Verilen destekler ve Program kapsamında yapılan tarımsal uygulamalar sonucunda üreticilerin gelirinde doğrudan bir artış yaşanmıştır. Ayrıca üreticiler ÇATAK Programı'nın tarım arazilerinin sürdürülebilirliğine de katkı sağladığına ve bu sayede arazilerine daha iyi bakabilmek için uygun bir destekleme aracı olduğunu da belirtmişlerdir. Bu durum da ÇATAK desteklerinin hem tarım-çevre ekseninde yer alan uygulamalar açısından hem de ekonomik açıdan üreticiler tarafından önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir (Tablo 5).

Tablo 5. Üreticilerin ÇATAK Programı'nı tanıma durumu

ÇATAK Programı Tanımı	Ortalama	Genel Değerlendirmeler
Çevreyi korumaya yönelik bir destekleme programıdır.	4.73	Büyük ölçüde katılıyorum
Üreticinin ekonomik düzeyini yükseltmeye ve üreticiyi desteklemeye dönük bir programdır.	4.46	Büyük ölçüde katılıyorum
Tarım arazilerinin sürdürülebilirliğini korumaya dönük bir destekleme aracıdır.	4.86	Büyük ölçüde katılıyorum

(1.00-1.99: Hiç katılmıyorum; 2.00-2.99: Biraz katılıyorum; 3.00-3.99: Orta derecede katılıyorum; 4.00-4.99: Büyük ölçüde katılıyorum; 5.00-5.99: Kesinlikle katılıyorum)

Araştırma sonuçlarına göre üreticilerin ÇATAK Programı'nı tanıma durumları uygulanan kategoriler kapsamında değerlendirildiği zaman 2. kategoride destek alan üreticiler için önde gelen görüş ÇATAK Programı'nın tarım arazilerini korumaya yönelik bir program olduğu yönünde olmuştur.

Sonrasında 2. kategori kapsamında destek alan üreticiler hem ÇATAK Programı'nın çevreyi korumaya hem de üreticilerin ekonomik düzeyini yükseltmeye ve üreticileri desteklemeye yönelik bir destekleme programı olduğuna büyük oranda katılım sağlamışlardır. 2. kategori kapsamında destek alan üreticilerin tarım arazilerinin sürdürülebilirliğini korumaya dönük bir destekleme aracı olduğu görüşüne büyük oranda katılım sağlamanın bu kategoride yer alan toprağın sürdürülebilirliğine ve muhafazasına ilişkin yapılan uygulamaların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırma kapsamındaki 81 üreticinin ÇATAK Programı kapsamında aldığı destek miktarı ve destekleme kapsamında yapılan ödeme tutarından genel olarak memnun olduğu söylenebilir.

ÇATAK destekleri kapsamında araştırma alanında yer alan ilçelerde görevli personelin teknik bilgisi, Program'ın uygulanmasının takibi ve görevli personelin üreticinin sorunlarına, isteklerine genel olarak yaklaşım biçimi üreticilerin katılımı yüksek oranda ve pozitif doğrultuda olmuştur (Tablo 6). Genel olarak Tablo 6'da üreticilerin ÇATAK desteklerinden memnun olma durumuna bakıldığında uygulama sürecinde gerek TOB personelinin yeterli teknik bilgisi gerekse çeşitli istek ve sorunlarda ortaya çıkan yaklaşımı üreticilerin Program'a yaklaşımlarındaki tereddütlerin azalmasına zemin hazırlamıştır. Aynı zamanda ÇATAK Programı kapsamındaki görevli TOB personelinin üreticinin ihtiyaç duyduğu teknik uygulamalarda gerekli teknik

bilgiyi kolay bir şekilde sağlaması Program içinde yer alan tarımsal uygulamaların daha kolay benimsenmesini de sağlamıştır. Bu sayede üreticiler tarımsal faaliyetlerde farklı tarımsal tekniklere daha kolay uyum sağlamış ve Program

kapsamında yer alan uygulamalar konusunda da tecrübe sahibi olmuşlardır. Bu da üreticilerin yaptıkları tarımsal uygulamaları devam ettirmelerinde ve benimsemelerinde etkili olmuştur.

Tablo 6. Üreticilerin ÇATAK Programı'ndan memnun olma durumu

ÇATAK Programı'ndan Memnun Olma Durumu	Ortalama	Genel Değerlendirme
ÇATAK Programı ile alınan destek miktarı ve ödeme tutarı	4.11	Oldukça memnun
ÇATAK kapsamında görevli personelin teknik bilgisi ve yaklaşımı	4.69	Oldukça memnun

(1.00-1.99:Hiç Memnun Değil; 2.00-2.99:Biraz Memnun; 3.00-3.99:Orta Derecede Memnun; 4.00-4.99:Oldukça Memnun; 5.00-5.99:Kesinlikle Çok Memnun)

ÇATAK Programı'nda Üreticilerin Tarımsal Üretim Uygulamalarında Öncelikleri

Bu bölümde; araştırma alanı olan Kastamonu ilinde ÇATAK desteğinden faydalanan üreticilerin tarımsal üretim faaliyetlerinde yer alan uygulamalar içinde önceliklerinin neler olduğuna dair değerlendirmeler yapılmıştır. Üreticilerin verdikleri cevaplar yüzdelik oran üzerinden değerlendirilmiş ve genel olarak hangi uygulamalara öncelik verdikleri ile ilgili veriler elde edilmiştir. Bu doğrultuda toprak işleme, sulama suyu kullanımı, kimyasal gübre ve ilaç kullanımı gibi tarımsal üretimde önemli yere sahip olan konular dikkate alınmıştır.

Araştırma kapsamında yer alan üreticilerin tarımsal üretim faaliyetleri sırasında yaptıkları uygulamalar içerisindeki en önemli olanı belirlemeleri istenildiğinde sulama suyu ve toprak işleme en önde gelmiştir.

Bu durumda üreticiler açısından toprak işlemenin ve toprağa verilen değerlerin önemini görmek mümkündür. Çünkü toprak işleme tekniklerinin doğru olması ve toprağı korumaya yönelik yapılan uygun tarımsal uygulamalar toprağın sürdürülebilirliğini büyük oranda etkilemektedir. Aynı zamanda üreticilerin tarımsal ürün verimliliğini arttırabilmek için su kaynağına bağımlı oldukları düşünüldüğünde sulama suyunun önemini görmek mümkündür. Böylelikle tarımsal üretimde ana kalemler olan toprak ve su kaynaklarının üreticiler açısından da büyük öneme sahip olduğu, tarımsal üretimde sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli oranda etkili olduğu görülmektedir. Bu duruma ek olarak, kimyasal

gübre ve kimyasal ilaç üreticiler açısından aynı oranda önceliğe sahip olmuştur. Kimyasal girdi kullanımının tarımsal verimlilik üzerindeki doğrudan etkisi üreticilerin önceliklerinin belirlenmesinde de etkili olmuştur.

Üreticilerin tarımsal gelir, verimlilik ve kalite ile çevre ve doğa bileşenlerine öncelik konusunda yakın seviyede cevaplar verdikleri görülmektedir. Üreticilerin ekonomik açıdan en yüksek derecede önem verdikleri konular yüzdelik oran bakımından tarımsal gelir ile verimlilik ve kalite olmuştur. Üreticilerin tarımsal uygulamalar esnasında aynı zamanda çevre ve doğanın korunması ve sürdürülebilirliğine önem verdikleri görülmektedir. Bu durumda ÇATAK kapsamında uygulanan çevre dostu tarımsal üretim tekniklerinin etkili olduğunu söylemek mümkündür. ÇATAK destekleri kapsamında üreticilerin çevre ve doğanın sürdürülebilirliğine katkı sağlayan uygulamalar yapmaları çevre bilincinin oluşmasında önem arz etmektedir.

Üreticilerin Tarımsal Üretim İle İlgili Amaçları ve Geleceğe İlişkin Politika Beklentileri

Araştırma bölgesinde ÇATAK kapsamında destek alan üreticilerin tarımsal üretim ile ilgili amaçları birinci ve ikinci seviyede değerlendirilerek bu bölümde sunulmuştur. Birinci seviyede ortaya konulan amaçlar üreticiler için en önemli amaçları; ikinci seviyede ortaya konulan amaçlar ise daha düşük seviyede öneme sahip amaçları ifade etmektedir. Üreticilerin birinci seviyede en önemli amacının tarımsal faaliyeti meslek olarak yerine getirmek olduğu görülmektedir. Araştırma kapsamındaki üreticilerin tarımsal tecrübelerinin

yüksek oranda olduğu düşünüldüğü zaman tarımsal faaliyeti meslek olarak icra etmeleri kaçınılmaz olmaktadır. Ayrıca üreticilerin tarımsal faaliyetlerde yoğun bir şekilde yer almaları ve kendi işletmeleri dışında tarımsal gelirin azlığı tarımı meslek olarak yerine getirmelerinde etkili olmuştur. Üreticilerin bu amaç sonrasındaki tarımsal üretim amaçlarına bakıldığında işlediği tarım arazisine iyi bakmak ve gelir seviyesini yükseltmek olduğu görülmektedir.

Üreticilerin var olan tarım arazilerine her yönden gerekli bakımı yapmaları gerektiği bilincinde olmaları beraberinde tarımsal gelir karlılığını yükseltmek amacını da getirmektedir. Tarım arazilerinin sürdürülebilirliğinin ve genel yapısının korunması tarımsal üretim açısından büyük önem arz etmektedir. Üreticilerin birinci amaçları arasında var olan işledikleri tarımsal araziye özenli bakmak ve korumak tarımsal üretimde çevre bilincinin oluştuğunu göstermektedir. Üreticiler tarımsal üretim ve doğanın sürdürülebilirliği arasındaki uyuma göre faaliyetlerine devam etmek istemektedirler. Bunun yanı sıra üreticilerin tarımsal üretim esnasındaki çevre kirliliğinden kaçınmak ile ilgili amaçlarının birinci ve ikinci seviyede birbirine yakın olduğu görülmektedir.

Üreticilerin geleceğe ilişkin en önemli tarımsal politika beklentileri bu çalışma kapsamında değerlendirilmiş ve üreticiler için en önemli tarımsal desteklemenin ne olduğu irdelenmiştir. Araştırma kapsamındaki üreticilerin en önemli politika beklentisinin geri ödemesiz hibe ödemeleri olduğu görülmektedir. Tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri üreticileri devlet destekli prim, hibe vb. geri ödemesiz olan mali kaynaklara yönlendirmektedir. Bu nedenle tarımsal üretimde artan girdi maliyetleri, düşük tarımsal gelir ve üreticinin kredi borçlanmaları sonucunda düşen gelirleri dikkate alındığında geri ödemesiz olarak verilecek hibe ödemeleri üreticiler açısından en önemli politika beklentileri arasında yer almaktadır. Buna ek olarak üreticiler açısından ürünlerini verimli ve kaliteli bir şekilde üretebilmek ve ürünlerini pazarlayabilmek için pazara kolay erişim sağlayabilmenin önemli politika beklentileri arasında olduğu söylenebilir.

Pazarlama olanaklarının yetersizliği ve verim kaybı tarımsal üretimde üreticiler açısından hayati önem taşımaktadır. Hem verim ve kalite artışının hem de pazarlama kolaylıklarını destekleyebilecek tarımsal destekleme politikaları üreticiler açısından önemli politika beklentileri arasında yer almaktadır.

Genel bir değerlendirme yapıldığında geleceğe yönelik olarak üreticiler politika beklentilerini tarımsal üretimde hayati öneme sahip olan destekleme araçları üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Bu nedenle tarımsal üretimde doğrudan etkili olan desteklemelerin doğru bir şekilde yapılması tarımsal üretimi hem ekonomik hem de sürdürülebilirlik açısından büyük oranda etkileyecektir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye’de tarımsal üretim faaliyetlerinde çevreyi korumaya yönelik uygulamalardan birisi olan ÇATAK Programı ilk kez Dünya Bankası desteği ile uygulanan Tarım Reformu Uygulama Projesi kapsamında 2006 yılında öncelikle başlangıç illeri olarak Kırşehir, Kayseri, Isparta ve Konya illerinde başlamıştır. ÇATAK Programı kapsamındaki desteklerin çok yönlü olması üreticilerin Program’a dahil olma isteklerini arttırmış ve aynı zamanda ÇATAK Programı diğer illerde de aynı derecede ilgi görmeye başlamıştır.

Kastamonu ili ilk defa 23.05.2014 tarihinde ÇATAK Programı kapsamına dahil edilerek uygulamalara başlanmıştır. ÇATAK, Kastamonu’da üreticilerin tarımsal faaliyetlerde çevre konusundaki düşünce yapılarını ve tutumlarını etkilemede önemli bir Program olmuş ve bu kapsamda verilen destekler üreticilerin tarımsal uygulamalarda çevreyi kullanımı konusunda daha bilinçli hale gelmesine ortam hazırlamıştır.

Bu çalışmanın en önemli bulgularından bir tanesi üreticilerin ÇATAK öncesinde ve sonrasında uyguladıkları tarımsal faaliyetlerde meydana gelen değişikliklerin incelenmesine yöneliktir. Araştırma kapsamındaki üreticilere ÇATAK desteği almaya başladıktan sonra tarımsal faaliyetlerdeki uygulamalarının ÇATAK öncesi ve sonrasında nasıl bir değişime uğradığı

sorulmuştur. Üreticiler 2. kategori kapsamında yer alan drenaj, jips uygulaması, malçlama, yeşil gübre uygulaması teknikleri sayesinde tarım arazilerinde toprak yapısının kalitesini koruma konusunda uygun üretim tekniklerini kullanmışlardır. ÇATAK destekleri kapsamında üreticilerin yaptıkları uygulamalarda artış görülmüş ve bu uygulamalar neticesinde de toprak verimliliği artmış; dolayısıyla da ürün verimliliğinde artışlar olmuştur.

Aynı zamanda üreticilerin ÇATAK destekleri öncesinde salma ve karıkla sulama yöntemlerini yoğun bir şekilde kullandıkları görülmüştür. Bu bağlamda; salma ve karıkla sulamada ÇATAK destekleri kapsamında azalma meydana gelirken 3. kategori destekleri kapsamında damla ve yağmurlama sulama uygulamalarında da artış meydana geldiği söylenebilir.

Üreticilerin ÇATAK Programı'ndan memnun olma durumu incelendiğinde genel olarak tüm üreticilerin ÇATAK kapsamındaki destek miktarından memnun olduğu söylenebilir. Ayrıca, üreticiler Program'ın tarım arazilerinin sürdürülebilirliğine katkı sağladığını ve bu sayede arazilerine daha iyi bakabilmek için uygun bir destekleme aracı olduğunu ifade etmişlerdir.

Çalışma kapsamındaki Tarım ve Orman İlçe Müdürlükleri'nde çalışan personelin üreticilerle diyalogu iyi olan ve yürütülen mevcut tarımsal faaliyetler hakkındaki bilgi düzeyleri iyi olan personelden seçilmesi, üreticilerin ÇATAK Programı'na pozitif yönde bakılmasına ve aynı zamanda Program'ın üreticiler arasında bilinirliğinin artmasına da destek sağlamıştır.

Üreticiler tarımsal faaliyetlerde kullandıkları sulama suyunu ve toprak işleme faaliyetlerini kimyasal gübre ve ilaç kullanımına kıyasla ciddi bir farkla öncelikli görmüşlerdir. Bu durum çevre dostu tarım tekniklerini büyük oranda öncelikli olarak uyguladıklarını, üretim yaptıkları topraklarını korumaya yönelik bir düşünce içerisinde olduklarını göstermektedir. Aynı zamanda üreticiler için ürün deseni de tarımsal geliri doğrudan etkilediği için sulama suyu ve toprak işlemeden sonra 3. öncelik olarak ifade edilmiştir.

Üreticiler için tarımsal uygulamaların ekonomik ve sosyal açıdan önem derecesine bakıldığında tarımsal gelir ile verimlilik ve kalitenin ilk sırada gelen öncelikler olduğu söylenebilir. Aynı zamanda ÇATAK kapsamında üreticiler tarafından uygulanan çevre dostu üretim teknikleri sayesinde üreticilerin çevrenin ve doğanın sürdürülebilir bir şekilde korunmasına yönelik öncelikleri de ön plana çıkmaktadır.

Tarım ve çevre açısından önemli olan konulardan bir tanesi de tarımsal üretimde kullanılan kimyasal ilaçlar ve gübrelerdir. Üreticiler tarımsal üretim esnasında kimyasal ilaç ve gübre kullanımını en aza indirmeleri durumunda insan, çevre ve doğal kaynakların bu durumdan olumlu yönde etkileneceklerini belirtmişlerdir. Bu düşüncenin temeline bakıldığında üreticilerin çevre dostu üretim tekniklerine eğilimli olduğu söylenebilir. Üreticiler tarım arazilerini korumaya yönelik yöntemlerde öncelikli olarak kültürel ve biyolojik-biyoteknolojik mücadele yöntemlerine başvurduklarını daha sonrasında mecbur kaldıkları durumlarda kimyasal ilaç ve gübre kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Araştırma kapsamında üreticilere tarımsal üretimle ilgili amaçları sorulduğu zaman ilk olarak tarımı meslek olarak yapmak olduğunu ifade etmişlerdir. Üreticilerin tarımsal üretimle ilgili diğer amacı ise üretim yaptığı arazisine iyi bir şekilde bakmak olarak belirtilmiştir. Üreticilerin gelir seviyesini yükseltmek amacı ise bir diğer önemli amaçlarından biridir. Aynı zamanda üreticilerin arazilerini korumaya yönelik yaptıkları faaliyetler dolaylı yollardan da olsa çevre kirliliğini azaltabilmektedir. Çünkü toprağa özünü kaybettirmeden bakmanın şartları ile çevre dostu tarımsal faaliyetlerin uygulanması aynı eksende yer alarak birbirlerini tamamlamaktadır.

Bu çalışma kapsamında üreticilerin tarım politikaları ile ilgili gelecek beklentileri de araştırılmıştır. Üreticilerin gelecek yıllarda uygulanmasını istedikleri tarımsal politika araçları içinde en önemli gördükleri ve ihtiyaç duydukları aracın destekleme politikaları olduğu belirlenmiştir. Buna göre üreticilerin en çok istedikleri tarımsal politika aracı hibe ödemelerine daha çok ağırlık verilmesi yönünde olmuştur.

Aynı zamanda tarımsal girdi maliyetlerinin yüksek olması nedeniyle üreticiler tarımsal girdiler açısından da bir destekleme aracına ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir. Tarımsal girdi destekleri ile artan maliyetleri dengeleyebilme konusunda üreticilerin bir nebze de olsa rahatlık yaşayacağı söylenebilir.

ÇATAK Programı kapsamında verilen desteklerde 2018 yılından sonra yeni başvuru alınmamış olup TOB tarafından Program 2020 yılı sonunda tamamlanmıştır. ÇATAK desteklerinin tarımsal üretime, verimliliğe ve çevrenin korunması ile tarımsal üretimin sürdürülebilirliğine katkısı düşünüldüğünde bu kararın tarımsal çevre açısından olumsuz yönde etkisi olacağı söylenebilir. ÇATAK Programı kapsamında verilen destekler hem çevre dostu tarımsal uygulamalara hem de çevrenin korunmasına dair üreticilerde bilinç oluşmasında önemli katkılar sağlanmıştır. Program'ın tarımsal üretime ve sürdürülebilirliğe sağladığı önemli katkılar dikkate alındığında uygulamanın durdurulması oluşmuş olan tarım-çevre dengesinin bozulmasına da neden olacaktır. Bu nedenle, ÇATAK destekleri uygulaması devam etmese bile tarım arazilerinde sürdürülebilir tarımsal üretimin çevrenin korunması temelinde gerçekleşmesi için gerekli destekleme politikalarının yer alması tarımsal çevre politikaları açısından önem arz etmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında, tarımsal destekleme kapsamındaki politikalar ve kırsal kalkınma doğrultusunda verilen destekler çevrenin ve doğal kaynakların korunmasını dikkate alacak şekilde planlanmalıdır. Toprak ve su kaynaklarının korunması, erozyonun önlenmesi konularında ilgili birimler tarafından bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Bitkisel üretimde sürekliliği sağlayan ve doğru su kullanımına yönlendiren sulama teknikleri hakkında gereken eğitimlere devam edilmelidir. Toprak ve su koruma temelinde olan tarımsal desteklemelerin asıl amacının birim alana verilen destekler değil sürdürülebilirliği ana hedef edinen destekler olduğu konusunda üreticilere geniş kapsamlı bilgilendirme yapılmalıdır. Yapılacak eğitim ve yayım faaliyetleri sadece tarımsal

desteklerin uygulanması ile ilgili değil üreticilerin tarımsal faaliyetlerde çevre koşullarına uygun ürün deseni, girdi kullanımı seçiminde de yapıcı ve onarıcı öneriler sunmalıdır. Bu nedenle; desteklerin yanında üreticilerin sorunlarını doğru belirleyerek, uyguladıkları tarımsal faaliyetlerin çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki etkileri en aza indirmeyi hedefleyecek doğru ve uygun tedbirler konusunda eğitim çalışmalarına önem verilmesi gerekmektedir.

Son söz olarak; ÇATAK destekleri tarımsal üretim faaliyetlerinin çevrenin korunması temelinde yürütülmesini amaç edinmiştir. Bu nedenle Program kapsamında verilen destekler tarım arazilerinin sürdürülebilir bir şekilde kullanımına ve tarımsal üretimin neden olabileceği çevresel hasarı en aza indirmeye yönelik olmuştur. Destekler kapsamında üreticiler çevre dostu üretim tekniklerini daha etkin şekilde kullanmış ve çevreyi koruyarak tarımsal üretime devam etmişlerdir. Çevresel faktörlerin dikkate alınarak tarımsal üretimin gerçekleşmesi sınırlı durumda bulunan doğal kaynakların korunması açısından büyük öneme sahiptir. Bu nedenle 58 ilde uygulanmış olan ÇATAK Programı tarımsal üretimde çevre koruma farkındalığının oluşmasında önemli rol oynamıştır. Üreticilerde Program'ın yarattığı farkındalık ve tarım-çevre uyumunda gerçekleşen tarımsal üretim faaliyetleri sayesinde tarım arazilerinin sürdürülebilir bir şekilde korunmasına da katkı sağlanmıştır.

Bu nedenlerle; 2018 yılından itibaren yeni başvuruların alınmaması ve 2022 bütçesinde ÇATAK destekleme kaleminin olmaması Türkiye'nin tarımsal çevre politikaları açısından büyük bir yanlış olup bu yanlışın acil olarak düzeltilmesi önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Anonim. (2020). Türkiye İçin 150 Milyar ABD Dolarlık Tarım Ekonomisi Hayal Değil! Web sitesi: <https://www.doktar.com/Files/tarimda-turkiye'nin-mevcut-durumu-ve-potansiyel-doc-10.pdf> , Erişim Tarihi: 27.11.2020.

Atış, E. (2006). *Tarım ve Çevre*, Ed: F. Yavuz, Türkiye' de Tarım, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara.

- Atış, E., Ceyhan, V., Salalı, H.E., Hasdemir, M., Akyüz, Y., Türkten, H., Yıldırım, Ç. ve Güngör, F.U. (2017). *Determination of Factors Affecting the Success of Environmentally Based Agricultural Land Protection Program (ÇATAK)*. 2nd International Balkan Agriculture Congress Electronic Book, 16-18 May 2017.
- Arıkan, R. (2007). *Araştırma Teknikleri ve Rapor Hazırlama*. Asil Yayın Dağıtım, s: 387
- Bayraktar, A. ve Boz, İ. (2020). Samsun ili Çarşamba ilçesinde çiftçilerin tarımsal mücadele ilaçları kullanımında çevreye karşı tutum ve davranışları. *Türk Tarım-Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 8(2), 392-398.
- Hasdemir, M. ve Hasdemir, M. (2012). Çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı ve bu programı uygulamada görevli personellerin çevre duyarlılıkları. *Türkiye 10. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 5-7 Eylül 2012, Konya.
- Hasdemir, M. ve Hasdemir, M. (2016). Türkiye’de çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı uygulamaları. *International Conference on Eurasian Economies*, 29-31 August 2016, Hungary.
- Kocakurt, Ö. (2016). Türkiye’de kırsal alanda okullaşma ve yetişkin nüfusun eğitim durumuna ilişkin bir analiz. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, s: 612
- Olhan, E., Ataseven, Y., Gün, S. and Arısoy, H. (2010). The Features of the farmers preferring environmentally friendly agricultural methods: the case of Turkey. *Scientific Research and Essay*, 5(7), 646-653.
- Öz, G., Boz, İ. (2014). Isparta ili Eğirdir ilçesi Kovada Kanal Bölgesi’nde çevre amaçlı tarım arazilerinin korunması (ÇATAK) programının benimsenmesi ve yayılması. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 3-5 Eylül 2014, Samsun.
- Türkten, H., Eryılmaz, G.A., Ceyhan, V. ve Kılıç, O. (2014). Bafra ilçesinde çevre amaçlı tarım arazilerin korunması programının değerlendirilmesi ve iyi tarım uygulamalarının etkilerinin sürdürülebilirliği. *XI. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi*, 3-5 Eylül 2014, Samsun.
- TOB. (2021). Çevre Amaçlı Tarım Arazilerini Koruma Programı (ÇATAK). Web sitesi: <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Tarla-Ve-Bahce-Bitkileri/CATAK>, Erişim Tarihi: 09.11.2021
- Yalçinkaya, N., Yalçinkaya, M.H., ve Çılbant, C. (2006). Avrupa Birliği’ne yönelik düzenlemeler çerçevesinde Türk tarım politikaları ve sektörün geleceği üzerine etkisi. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 13(2): 97-118.